

УДК 330.342.146

Чернишевич О.М.*аспірант, молодший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України***ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РОЗПОДІЛЬЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ВНАСЛІДОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ****THE DISPROPORTIONALITIES OF THE DISTRIBUTION SYSTEM
OF UKRAINE THROUGH THE NATIONAL ECONOMIC TRANSFORMATIONS****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто проблемне середовище механізму соціального розподілу ВВП України. Обґрунтовано вплив нинішніх адміністративних та ринкових трансформацій на диспропорційності розподільчих відносин між секторами загального державного управління й домогосподарствами. Виявлено перспективи національного розвитку системи розподілу доходів, що формуються внаслідок економічних перетворень, спричинених дією адміністративних важелів.

Ключові слова: безробіття, добробут, прогресивне оподаткування, розподіл доходів, соціальна нерівність, трансфертні платежі, цінове регулювання.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена проблемная среда механизма социального распределения ВВП Украины. Обосновано влияние действующих административных и рыночных трансформаций на диспропорции распределительных связей между секторами общего государственного управления и домохозяйствами. Сформулированы перспективы национального развития системы распределения доходов, формирующихся в результате экономических преобразований, вызванных действием административных рычагов.

Ключевые слова: безработица, благосостояние, прогрессивное налогообложение, распределение доходов, социальное неравенство, трансфертные платежи, ценовое регулирование.

ANNOTATION

The article reviews the problematic environment of the mechanism of social distribution of Ukrainian GDP. The influence of administrative and market transformations on disproportionalities of distributional relationships between general government and households sectors are justified. The possibilities of the national income distribution system which are formed as a result of administrative economics conversions are shown.

Keywords: unemployment, welfare, progressive taxation, income distribution, social inequality, transfer payments, price regulation.

Постановка проблеми. Визначивши шлях інтеграції, Україна зобов'язалася впроваджувати структурну політику європейського зразка, якій вимушено передують статечні економічні трансформації. Відповідно, одним із завдань адміністративних та ринкових перетворень варто вважати створення надійного фундаменту стабільності національного добробуту, яке можливе шляхом скорочення бідності й покращення якості життя в країні. Рушійною силою досягнення такого прогресу є забезпечення сталості процесів зростання які генерують високу економічну активність, підвищення ефективності управління та дієвий соціальний захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи динамічний характер розподіль-

чих процесів та їх пріоритетності для добробуту країни, необхідність вивчення механізму соціального розподілу стає особливо вагомим в контексті реалізації засад сталого розвитку. Науковці, які вивчають цю проблематику здебільшого приділяють увагу процесам інтенсифікації впливів окремих елементів соціально-економічної системи заради прискореного суспільного зростання. Найбільш вагомий внесок у розкриття суті зазначеної проблематики здійснили: А. Кааса [1], Б. Міланович [2], М. Чамон [3], М. Равалліон [4], В. Вілем [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У комплексі соціально-економічних відносин впливу ринкових трансформацій на розвиток національної економіки адміністративному потенціалу розподільчої політики приділяють недостатньо уваги. Здебільшого дослідники абстрагуються від мінливості ресурсо-розподільчих зв'язків, недовраховання дії яких, в результаті здатне призвести до зростання економічної нерівності та усталення соціального відторгнення.

Постановка завдання. Метою статті є окреслити особливості перебігу розподільчих відносин в Україні із врахуванням диспропорційності національної економіки внаслідок дії адміністративних важелів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна нерівність є ключовим фактором нівелювання результатів економічного зростання, оскільки безпосередньо впливає на суспільну здатність конвертувати дохід у добробут. Відповідно, ресурсну диференціацію, що виникає внаслідок непродуктивної розподільчої політики, можна інтерпретувати як нестачу суспільного достатку. Розвинені країни, розуміючи цю залежність, обирають курс на полегшення тягаря заборгованості й реалізації стратегій скорочення масштабів бідності. Тобто йдеться про створення спеціалізованих фондів підвищення витрат на користь потреб малозахищених, заради стимулювання їх внеску в процес економічного зростання. Для України, на відміну від країн в стані піднесення, визначати вплив результатів зростання на розподільчі відносини у зв'язку з рецесією недоцільно. Проте, вже сьогодні слід охарактеризувати передумови і

підвалини побудови економічного розвитку й визначити роль суспільної нерівності в загальнонаціональному добробуті.

За останніми дослідженнями індексу багатомірної бідності, які розраховують відповідно до Програми розвитку ООН, станом на 2014 р. Україна посідає 84 позицію за комплексним об'єктом ступеня бідності з результатом 0,004 [6; 7; 8]. Цей показник не відображає доходної диференціації, а фокусується виключно на нестачі базових потреб домогосподарств. Такий спосіб побудови обчислень дозволяє оцінювати бідність з точки зору потреб населення та спроможності їх задоволення. За складовими індикаторами індексу, приблизно 1,2% громадян держави позбавлені більш ніж 1/3 частки набору базових потреб, а 34,8% населення – 2/3. Важливою ознакою поширення бідності в Україні є відсутність значних відмінностей у диференціації найбільш затребуваних засобів існування, що недоступні для громадян (комунальні послуги) між міським й сільським населенням. Так, можливості отримати 2/3 потреб у сільській місцевості не мають 36,3% громадян, а в міській – 33,7%. Нестачу 1/3 засобів існування відчувають 1,8% представників сільської та 1,0% міської громади [7]. Та все ж у 2014 р. рівень безробіття в Україні становив 10% (7,2% – 2013 р., 7,5% – 2012 р.), а кількість зайнятого населення майже 55% [9]. Тобто більша частина зайнятого населення неспроможна одержати бажаний набір необхідностей за заробітних коштів. Така тенденція продикувана нинішніми економічними трансформаціями та наглядно демонструє пасивність внутрішніх реформ щодо створення умов достатньої оплати праці і компенсації домогосподарствам їх трудового вкладу й здібностей.

Таким чином, розподіл та перерозподіл доходів передусім варто розглядати як один із способів встановлення економічної справедливості, подолання бідності й зниження майнового розшарування. Для досягнення таких цілей слід запроваджувати політику сприяння зростанню реальних доходів членів суспільства (працюючих і непрацюючих), яка передбачає задіявання чотирьох основних інструментів впливу: зайнятості, цінового, прогресивного оподаткування й трансферних платежів. Кожен з інструментів є реакцією на внутрішньосистемні трансформації, маючи на меті виявити суперечності середовища і розкрити їх вирішення.

Так, підтримка сфери зайнятості – це важливий підхід для країн з перехідною економікою, яким властивий високий рівень внутрішньої міграції. Основним важелем впливу є концентрація державних реформ на вирішенні проблем забезпечення робочих місць (зокрема, в малопродуктивних регіонах) шляхом створення умов для трудової діяльності з мінімальним рівнем кваліфікації [10].

Протягом 2009–2013 рр. простежується тенденція до зростання частки поточних доходів

від праці та виробничої діяльності на 5,7%, здебільшого за рахунок підвищення рівня валового прибутку, змішаного доходу і заробітної плати, одержаної за кордоном на 3,8% й 1,2% відповідно [11]. Такий результат перебігу економічних процесів підтверджує домінуючість підприємницького доходу й доходу від праці, як основних способів отримання грошових коштів. Проте, у зв'язку з орієнтацією домогосподарств на поточне споживання, він мало відчутний, оскільки, обсяг заощаджень суттєво не збільшуються. Таким чином, рівень індивідуальних кінцевих споживчих витрат домогосподарств за останні п'ять років виріс на 9,3%, в той час, як заощаджень тільки на 2,1% [11]. Тенденція доводить, що більшості домогосподарств не вдається застрахувати себе на випадок втрати постійних грошових надходжень, а отже, вони абсолютно залежні та уразливі до змін на ринку праці.

Тим не менш, у зв'язку з діючими політико-економічними трансформаціями в Україні, очікується, що проблема безробіття стане однією з найбільш гострих і затребуваних у вирішенні. Якщо останніми роками домінуючим напрямком реформування було визначено боротьбу з диспропорційністю національного ринку праці, то сьогодні, найважливішим є створити умови для реалізації безробітних у якості самозайнятих й спонукати працююче населення легалізувати трудову діяльність. Крім того, необхідно залучати громадян до участі у малих інвестиційних процесах, у тому числі, через популяризацію використання фінансових інструментів, активізуючи здатність населення заощаджувати.

Самозайнятість – це один із ключових способів створення та розширення малого бізнесу, який варто вважати складовою механізмом формування середнього класу. На сьогодні процес встановлення передумов цього виду зайнятості в Україні тільки розпочинається. Так, з 2015 р. діє нова система оподаткування, за нормами якої зменшено ставку єдиного соціального внеску до 16,4% (за умови, якщо заробітна плата на підприємстві більше трьох мінімальних, у протилежному випадку – ставка залишається незмінною 34, 8/38, 11% залежно від категорії) [12]. Також для платників єдиного податку піднято у два рази максимальний поріг доходу вибору I групи єдиного податку, зменшуючи при цьому відсоткові ставки вдвічі. Крім того, платники фіксованого сільськогосподарського податку автоматично стають платниками єдиного податку четвертої групи.

Подібні кроки в інституційному середовищі викликані, перш за все, значною мірою тінізації економіки, яка не тільки обмежує державні надходження, але й збільшує видатки на регулювання доходів домогосподарств. Так, протягом 2013 р. рівень проміжного виробничого споживання нефінансових корпорацій становив близько 68% від вартості валового випуску товарів і послуг, тобто 2/3 його загального обсягу [11]. Безсумнівно, що суб'єкти господарювання

сектору навмисно завищують енергоємність та матеріалоємність виробничого процесу, оперуючи фіктивними витратами й збитками, що відбивається як на рівні валової доданої вартості, так і на обсягах заробітної плати [13].

Іншою проблемою, з якою стикається українське суспільство, – це складність забезпечення дієвості Державної служби зайнятості щодо високооплачуваних працівників. У випадку прийняття рішення про скорочення персоналу міжнародними компаніями державна організація з найму буде не спроможна сповна задовільними вакантними посадами таких безробітних. У кращому випадку ця категорія працівників задовольнятиметься менш перспективними посадами, а в гіршому – спробує реалізувати себе за кордоном, формуючи нову хвилю міграції. Таким чином, органам влади слід сприяти створенню й розширенню можливостей спеціалізованих недержавних інституцій, що забезпечують роботою таку категорію працівників, співпрацюючи з міжнародними компаніями тісніше від служби зайнятості.

Метод цінового регулювання вважають досить агресивним способом корегування соціальної нерівності, зокрема, через його здатність компенсувати негативні наслідки інфляційних процесів шляхом регламентування розмірів заробітної плати і ціни нижче ринкового рівня [14; 15]. Заходи в рамках цієї політики варіюються від рекомендацій щодо встановлення розмірів оплати трудової діяльності чи цін до тимчасових заморожувань першої та обов'язкового контролю за другим.

Одним із найбільш поширених способів впливу на доходи населення в рамках використання цінового інструменту є накладання додаткових стягнень суб'єктів господарювання, що піднімають ціни (зарплату) на рівень вищий, ніж можуть дозволити відповідні ресурси. Тобто йдеться про часткове обмеження економічної ефективності країни, яке потенційно призводить до дефіциту товарів на національному ринку чи погіршення їх якості [14].

В Україні було визначено за необхідне застосувати деякі складові цього інструменту протягом 2015 р. Зокрема у вигляді лімітування обсягів доходів державних службовців у розмірі 7-ми мінімальних заробітних плат, а у випадку скорочення чисельності без відповідної зміни фонду оплати праці – до 10 мінімальних заробітних плат. Також передбачено обмеження доходів для державних компаній у розмірі до 10 мінімальних заробітних плат [16].

Протягом останніх років для національної економіки характерно утримування цін на деякі з різновидів товарів й послуг. Існуюча категорія соціальних продуктів передбачає уповільнення росту роздрібних цін на соціально значимі види харчового продовольства та створення дієвого механізму, що забезпечить недопущення їх безпідставного зростання у сфері торгівлі. Крім того, визначено обмеження щодо надбавки опто-

вої вартості у розмірі 15% на деякі товари першої необхідності (їх перелік формує Кабмін). Також в Україні діють лімітування цін м'ясної сировини з держрезерву (недопущення перевищення 10% від конкурсної ціни), і лімітовано максимальні рівні рентабельності окремих виробників харчової продукції [17].

Окремої уваги заслуговують утримування вартості комунальних послуг для населення. Нині жителі країни не компенсують основної частини національного використання енергоносіїв, покладаючи всі необхідні відшкодування на державу, що призводить до повного зношування інфраструктури й відсутності засобів модернізації та розвитку галузі. Причиною цього є соціальна орієнтація економіки (велика кількість пільговиків) і нераціональне використання енергоресурсів домогосподарствами. З метою нівелювання дисбалансу наприкінці 2014 р. було запроваджено систему прогресивного підвищення тарифів на енергоресурси для населення. Кінцевою ціллю даної реформи є припинення дії механізмів дотування підприємств, що надають комунальні послуги та скасування субвенцій для покриття різниці з місцевих бюджетів. Загалом, таке підвищення тарифів є обов'язковою умовою більшості кредитних й інвестиційних програм підтримки розвитку економіки України міжнародними організаціями.

Прогресивне оподаткування – це один з найбільш перспективних і широковживаних напрямків боротьби з дохідною нерівністю. Такий збір особливо актуальний, за наявності потреби фінансування деяких безкопенсаційних державних витрат. Для національної економіки введення системи прогресивного оподаткування, враховуючи тривалість фінансово-економічних дисбалансів, один з найбільш затребуваних кроків. Проте, дія цього механізму в Україні обмежена шкалою стягнень з доходів фізичних осіб. Відповідно до чинних норм передбачено функціонування трьох ставок оподаткування: у розмірі 15% (якщо обсяг доходу становить до 204 прожиткових мінімумів), 20% (якщо перевищують 204 прожиткових мінімуми) та в розмірі 25% (якщо становлять більше 396 прожиткових мінімумів) [18]. Відповідні стягнення стосуються всіх пасивних надходжень, включаючи дивіденди, відсотки, роялті й інвестиційний прибуток. Проте, податок не начисляється на доходи у вигляді заробітної плати. Тобто на розмір сплачених податків впливає лише сума надходжень від праці, а ставка податку залишається сталою. Таким чином, навантаження загальнообов'язкових стягнень на доходи громадян з рівнем заробітних плат вище середнього суттєво не змінилося, а основний тягар сплати податку із доходів фізичних осіб залишається на домогосподарствах з невисокими заробітками. Варто зазначити, що податок із доходів фізичних осіб не є основним механізмом регулювання обсягів надходжень держбюджету, цей вид стягнень повинен виконувати більшою мі-

рою розподільчу функцію ніж фіскальну. Відповідно, поступове введення й реалізація принципів прогресивного оподаткування це основна умова подолання соціальної нерівності і недопущення поширення соціального відторгнення.

Проте подібний механізм мало дієвий коли певна частина населення не володіє доходом взагалі. За таких умов реалізовується напрям забезпечення трансфертними платежами. Соціальна орієнтація національної економіки створила умови відповідно до яких зобов'язання по таким виплатам є згубними для розвитку країни, адже у зв'язку з фінансово-економічною турбулентністю затребування в їх видачі тільки зростають.

З початку 2015 р. уряд переглянув деякі позиції щодо трансфертних платежів та визначив курс на їх скорочення. Так, на сьогодні було введено оподаткування високих пенсій (понад 3 мінімальних заробітних плати) й обмежено пенсійні виплати прокурорам і суддям обмежуючи їх 60% заробітної плати. Крім того, звужено категорії населення для яких передбачається безоплатне харчування у лікарнях, а витрати на годування дітей в дитсадках й школах покладено на місцеву владу.

Отже, досягнення цілей політики регулювання доходів може мати декілька шляхів реалізації, вибір останнього залежить від поточного економічного стану країни. Проте, незважаючи на напрям боротьби з соціальною нерівністю, важливим є усталення принципів соціальної справедливості, які сприяють формуванню середнього класу, створюють умови для стабільного економічного зростання та розвитку.

Висновки. Отже, основним завданням реалізації механізму розподільчих відносин варто вважати створення системи державних заходів для боротьби з матеріальною нерівністю і недопущення значного майнового розшарування. Політика соціального розподілу достатньо багатовекторна зі складною структурою й використовує ряд інструментів, зокрема зайнятість, цінове регулювання, прогресивне оподаткування та трансферні платежі. Кожен з вищезазначених складових управлінського механізму частково діє або набирає чинності в Україні.

Так, особливістю підтримки національної сфери зайнятості визначають створення умов для формування домогосподарствами заощаджень, їх конвертації в інвестиції, а також забезпечення коштами на випадок втрати постійних грошових надходжень. Здебільшого якість та обсяги ринку праці тісно пов'язані з податковим навантаженням на суб'єктів господарювання, тому у поточному році було визначено податкові зміни з метою легалізації сфери зайнятості. Цінове регулювання в Україні передбачає, з одного боку, стримування цін на деякі категорії товарів і послуг заради втілення принципів соціального захисту, а з іншого — спрямоване на компенсацію негативних наслідків інфляційних процесів. Впровадження системи прогресивного

оподаткування поки обмежена шкалою стягнень з доходів фізичних осіб. Проте потреба у поширенні її дії є необхідною на шляху до подолання матеріальної нерівності та недопущення соціального відторгнення. Високий рівень соціальної орієнтації національної економіки призводить до надвисоких витрат по трансфертних платежах, стимулюючи фіскальну функцію податків. Тому виникла потреба переглянути деякі позиції щодо трансфертних платежів й необхідність їх поступового скорочення.

Таким чином, за умов стабілізації розподільчої системи, Україні вдасться побороти соціально-економічну нерівність і сформувати платоспроможний середній клас, заклавши підвалини побудови суспільства з рівними можливостями управління й доступу до матеріальних благ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kaasa A. Factors influencing income inequality in transition economies [Electronic resource] / Anneli Kaasa // University of Tartu (Faculty of Economics and Business Administration). – 2003. – Mode of access : <http://www.mtk.ut.ee/sites/default/files/mtk/toimetised/febawb18.pdf>.
2. Milanovic B. Global Income Inequality: What It Is And Why It Matters? [Electronic resource] / Branko Milanovic // DESA Working Paper No. 26 – 2006. – Mode of access : http://www.un.org/esa/desa/papers/2006/wp26_2006.pdf.
3. Chamon M. Economic Transformation, Population Growth, and the Long-Run World Income Distribution [Electronic resource] / M. Chamon, M. Kremer // IMF. – 2006. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp0621.pdf>.
4. Ravallion M. Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond Averages [Electronic resource] / Martin Ravallion // World Bank – Mode of access : http://siteresources.worldbank.org/INTPGI/Resources/13996_MR2.pdf.
5. Wilhelm V. WBI Working Papers Exploring the Link Between Public Spending and Poverty Reduction Lessons from the 90s [Electronic resource] / V. Wilhelm, I. Fiestas // World Bank Institute. – 2005. – Mode of access : http://siteresources.worldbank.org/WBI/Resources/ExploringtheLink_FINAL_with_cover.pdf.
6. Multidimensional Poverty Index (MPI) [Electronic resource] // Human Development Reports (UN). – 2015. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index-mpi>.
7. Global MPI Interactive Databank [Electronic resource] // Oxford Poverty and Human Development Initiative. – 2015. – Mode of access : <http://www.dataforall.org/dashboard/ophi/index.php>.
8. Multidimensional poverty index [Electronic resource] // Human Development Reports (UN). – 2015. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index>.
9. Ukraine – Unemployment rate [Electronic resource] // World Data Atlas (Knoema). – 2015. – Mode of access : <http://knoema.com/atlas/Ukraine/Unemployment-rate>.
10. Bazdresch S. Finance and Employment Formalization [Electronic resource] / S. Bazdresch, A. Werner // Inter-American Development Bank. – 2014. – Mode of access : <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=38750252>.
11. Система національних рахунків : офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Податковий кодекс України : офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
13. Луцков В.О. Структура капіталоутворення валової доданої вартості сектора нефінансових корпорацій України / В.О. Луцков // Вісник Донецького Національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2011. – № 4. – С. 274–284.
14. Yergin D. Nixon Tries Price Controls [Electronic resource] / D. Yergin, J. Stanislaw // The Commanding Heights – Mode of access : http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/miniextlo/ess_nixongold.html.
15. Rothbard M. Price Controls Are Back [Electronic resource] / Murray N. Rothbard // Making Economic Sense – Mode of access : <http://freedomkeys.com/pricecontrols5.htm>.
16. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України : закон України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/76-19>.
17. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : постанова № 1548 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF>.
18. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : закон України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1166-18/print1382540953864201#n5>.
19. Шинкарук Л.В. Макроекономічні пропорції та структурні зміни в економіці України / Л. В. Шинкарук // Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / за ред. Л. В. Шинкарук. – К.: ВПЦ «Експрес» 2011. – С.132–149.
20. Одотюк І. В. Сучасна інноваційна політика України: передумови, основні підходи та напрями реформування [Електронний ресурс] / І. В. Одотюк, О.М. Фащевська, С.М. Щегель // Вісник Національної академії наук України. – 2012. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vnapu_2012_7_6.pdf.
21. Луцков В.О. Структурні зміни у системі економічних явищ та процесів / В.О. Луцков // Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [В.М. Геєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артьомова та ін.] ; за ред. Л.В. Шинкарук ; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. – К., 2011. – С. 45–52.